

**Номоддий
маданий мерос
ва
фольклоршунослик
муаммолари**

**республика
илмий –амалий анжуман
материаллари**

Қарши-2015

- 8) об-хаво даракчилари ҳақида маълумотга эга бўлиш;
- 9) халқ табобати билан танишиш;
- 10) пазандачилик билан боғлиқ анъанавий билим ва тажрибаларни таҳлил этиш;

11) табиат ва коинотга оид билимлар ўрта махсус касб-хунар таълими фанларида ўрганиш;

12) ўрта махсус, касб-хунар таълимига сингдириш юзасидан методик тавсиялар ва кўрсатмалар ишлаб чиқиш зарурдир.

Юқоридаги фикрларга юзасидан табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатларни таълимга сингдириш модели ўрта махсус, касб-хунар таълими асосида ишлаб чиқиш, куйидаги жадвалда ўз ифодасини топган:

Ўрта махсус, касб-хунар коллежи ўқувчиларини табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатларни ўрганишда куйидаги моно ва полидидактик жараёнлари ифодаланади:

1. Ўқувчини коллеж аудиториясида баҳолаш.
2. Ўқувчининг коллеж ҳаётидаги ташаббусини таъминлаш.
3. Жамоатчилик жойларидаги коллеж ўқувчисининг иштирокини таҳлил этиш.
4. Табиатда ўзини тутиш қоидаларини ўзлаштириш.

Хулоса қилиб айтганда юқорида қайд этилган муаммоларни ҳал этиш орқали номоддий маданий ҳақидаги Давлат дастурида белгиланган вазифаларни бажаришда муваффақиятларга эришиш мумкин бўлади.

Адабиётлар

1. Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш бўйича Конвенциянинг амалга ошириш бўйича оператив йўриқнома. – 33 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 7 октябрдаги 222-сонли “2010-2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш давлат дастурини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори.
3. Тошматов Ў. Номоддий маданий мерос // ЎзДСМИ илмий-услубий маколалар тўплами. – Т: Дизайн-пресс, 2013. – 588 б.
4. Фалсафа // Э.Ю.Юсуповнинг умумий таҳрири остида. – Т: Шарк, 1999. – 496 б.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС НАМУНАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

А.Султонов ўқитувчи (ҚарДУ)
М.Давронова (Қосон тумани 7-МТМ)

Номоддий маданий мерос намунаси ҳисобланмиш фольклор асарлари негизда умуминсоний ғоялар бадий юксак асосда акс эттирилганлиги билан диққатга сазовор. Таълим жараёнида, айниқса, бошланғич синфларда халқ оғзаки ижодининг мақол, топилмоқ, эртақ, кўшиқ, дoston, латифа ва болалар фольклорига оид кўплаб намуналаридан фойдаланиш ўқувчилар миллий-рухий тарбиясини шакллантиришда, уларнинг фикрлаш қобилиятларини ўстиришда муҳим ўрин тутди. Фольклорнинг кўплаб намуналари каби ўқиш дарсларида мақоллардан фойдаланиш ўқувчиларнинг нуткий фаолияти ва адабий-эстетик тафаккурини кенгайтиришда муҳим аҳамият касб этади. Зеро, мақоллар халқнинг узок асрлик ижтимоий-иқтисодий ва маънавий ҳаётидаги қулатувлари асосида юзага келган, ўзида халқ донишмандлигини мужассамлаштирган намуналардир. Мақолларни бошланғич синф (1-4-синфлар) ўқувчиларига ўргатиш орқали уларнинг фикрлаш қобилиятлари ҳамда теvarак-атрофни билишга қизиқишлари ўстирилади. Шулардан келиб чиқиб, бошланғич синф ўқувчиларига мақолларни ўргатишда уларнинг икки хусусиятини эътиборга олиш лозим. Биринчидан, мақоллар ғоявий асосида халқ дидактик қарашларини ўзида мужассамлаштирган таълимий-ахлоқий фикрларни ўргатиш. Бунда ўқувчилар учун “Ўқиш китоби” дарслигида келтирилган ватанпарварлик, дўстлик, китобни севиш, илм-фан, олоб-ахлоқ, ота-онага ҳурмат, фарзандлик бурчи каби олийжаноб фазилатларни акс эттирувчи намуналар, уларнинг ўқувчилар тарбиясидаги аҳамияти таҳлил қилинади. Дарс мобайнида ўқитувчи она-Ватанини улуг'ловчи дарслиқда келтирилган мақоллардан намуналарни ўқиб эшиттиради. “Ватани борнинг бахти бор, Меҳнати борнинг тахти бор”. Мақолни изохлаб, таҳлил қилиб беради. Ўқувчилардан Ватанини улуг'лаш, севиш ва ардоқлашдек олийжаноб мақоллардан намуналар айтиш талаб этилади. “Булбул чамани сеvar. Ойим-

Ракс йўналиши бўйича: Фарғона, Хоразм, Бухоро, Сурхондарё рақс мактаблари, ҳудудларга хос бўлган рақслар ва рақс ҳаракатлари, шу жумладан, болалар, эркаклар, аёлларнинг якка ва гуруҳли рақслари.

Томоша санъати йўналиши бўйича: дорбозлик, полвонлик, анъанавий цирк, кўзбойлоғичлик, кўғирчоқбозлик, масҳарабозлик, морбозлик, ёғоч оёқ каби миллий халқ ўйинлари ва бошқалар.

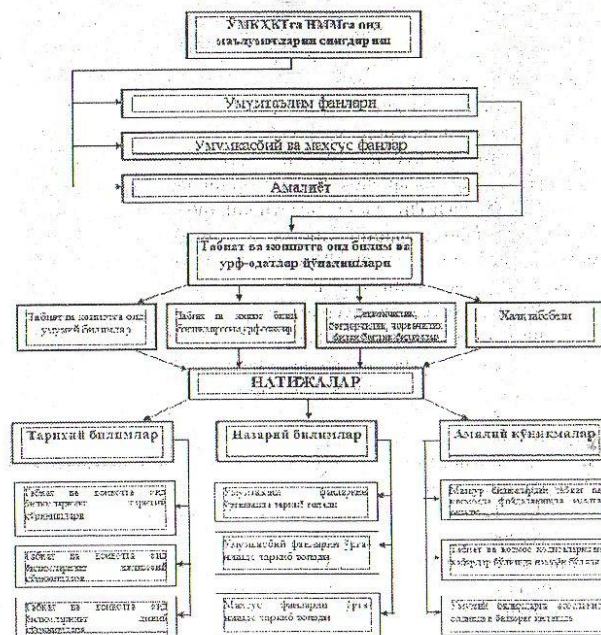
Урф-одат, маросим ва байрамлар таркибига меҳмондўстлик анъаналари, ахлоқ-одоб билан боғлиқ урф-одатлар, фарзанд тарбияси билан боғлиқ маросимлар, бешик тўйи, исм қўйиш маросими, суннат тўйи, совчиликка бориш, келин салом, миллий ва маҳаллий миқёсда ўтказиладиган сайиллар, хашарлар, томошалар, байрамлар ва бошқаларни киритиш мумкин.

Табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатлар деганда биз анъанавий халқ таквимлари, куннинг ботишига қараб келгуси куннинг қандай келишини айтиб бериш, ойнинг туришига қараб кейинги ойнинг тахминий об-ҳавосини аниқлаш, хайвонлар ҳаракати орқали содир бўладиган воқеаларни башорат қилиш, қудуқ казиш ўрни ёки иморат қуриш жойини аниқлаш, миллий сартарошлик, анъанавий табобат, иморатсозлик, мироблик билан боғлиқ билим ва кўникмалар, назаандачилик санъати кабиларни тушунамиз.

Анъанавий хунармандчиликка оид билим ва кўникмалар мисолида зардўзлик, қуроқчилик, кандакорлик, гиламчилик, дўппидўзлик, кўғирчоқсозлик, қулолчилик, ганчкорлик, ёғоч ўймакорлиги ва хунармандчиликнинг бошқа йўналиш ва турларига оид тажриба, билим ва кўникмаларни кузатишимиз мумкин бўлади [3; 17].

Номоддий маданий мерос йўналишларидан табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатларни ўрта махсус, касб-хунар таълимига сингдиришда қуйидаги масалаларга эътибор қаратилиши лозим деб биламиз:

- 1) табиат ва космосга оид умумий билимлар ўрганиш;
- 2) энг қадимги одамларнинг табиатга муносабати ўрганиш;

жадвал. Табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатларни ўрта махсус, касб-хунар таълимига сингдириш модели

- 3) деҳқончилик, богдорчилик, чорвачилик билан боғлиқ билим ва кўникмаларни ҳудудий жиҳатдан таҳлил этиш;
- 4) табиат ва космоснинг диний ўзгаришлари эътиборга олиш;
- 5) табиат ва коинотга оид урф-одатлар умумлаштириш;
- 6) индустриал цивилизациясидаги табиат ва космос таҳлил қилиш;
- 7) табиат ва космосга оид турли хил жанрдаги асарларни ўрганиш;

арпа пояларидан ҳам эшилиб, ғалла ўрамини боғ қилиб боғлаш учун ишлатиладиган ўсимликлар. *Хипчин* – ғалла, арпа ўрими даврида уларни боғлаш учун ишлатиладиган, синмайдиган, эгиловчан дарахт новдаси.

Қашқадарё деҳқонлари ўрмини тугаллаб, буғдой янчиш учун махсус жой тайёрлашади. Бундай жой *хирмонжой* деб аталади. Дон янчиш бошланиши билан кўпгина урф-одатларни амалга оширишади. Бундай одатларнинг ҳам ўз номи бор: *чош, чош оши, чош қурди, хирмон оши, ҳосил оши, хирмон таги, чошга барака* ва бошқалар.

Қисқаси, халқимизнинг кўп асрлик деҳқончилик маданияти билан боғлиқ анъана ва маросимлари ҳамда урф-одатларини аниқлашчи номлар, сўз ва терминларни ўрганиш шуни кўрсатадики, бу соҳага оид урф-одатларни ифодаловчи номлар, сўз ва терминлар бирданига пайдо бўлган эмас. Улар деҳқонларнинг экин экиш, ундан ҳосил олишдаги меҳнат фаолияти махсулидир. Умуман, деҳқончилик билан боғлиқ урф-одатларни ифода этувчи сўз ва терминларни тўплаш, улар аниқлашчи маъноларини аниқлаш тил тарихи ва халқ тарихи, этнографияси, деҳқончилик маданияти тарихи учун ҳам қимматли манба вазифасини ўтайди.

Адабиётлар

1. Жўраев М. Ўзбек мавсумий маросим фольклори. – Т.: Фан, 2008. – 290 б.

НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОСГА ОИД МАЪЛУМОТЛАРНИ ЎРТА МАХСУС, КАСБ-ХУНАР ТАЪЛИМИГА СИЅГИРИШ МАСАЛАЛАРИ (табиат ва қоиотга оид билим ва урф-одатлар йўналиши мисолида)

А. Абдулова
Н. Ж. Исақилова, ЎЖТ.У. п.ф.д.

2003 йилда қабул қилинган “Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш Конвенция”да номоддий маданий мерос - ўзига хосликни ифодалаш шакллари, жамиятдаги урф-одатлар, билим ва қўникмалар, шунингдек, улар билан боғлиқ жиҳозлар,

предметлар, артефактлар ва маданий маконларни ўз ичига олади: Бу мерос - авлоддан-авлодга ўтказилиш, муайян ҳамжамиятлар ва гуруҳлар томонидан атроф-муҳитга, табиатга ва ўз тарихига боғлиқ ҳолда яратилиш, ўзига хосликни, ворислик туйғусини шакллантириш ҳамда инсоният ижодини ва маданий турли-туманлиқнинг ҳурмат қилинишига кўмаклашиш хусусиятларига эга бўлиши лозим. Бизга маълумки, номоддий маданий мерос куйидаги йўналишларда намоён бўлади:

- а) ўзликни намоён этишнинг оғзаки анъаналари ва шакллари;
- б) ижро санъати;
- с) жамиятнинг урф-одатлари, маросимлари, байрамлари;
- д) қоиотга оид билим ва урф-одатлар;
- е) анъанавий ҳунармандчилик билан боғлиқ билим ва қўникмалар (3; 22-23).

Ўзликни намоён қилишнинг оғзаки анъана ва шакллари бизнинг тушунчамиздаги халқ оғзаки ижодининг ўзидир. Халқ оғзаки ижодида тил муҳим рол ўйнаб, ушбу меросни ифодалашда ва келгуси авлодга етказишда энг асосий восита бўлиб хизмат қилади. Муҳтасар қилиб айтганда, номоддий маданий меросга халқ меросининг оғзаки равишда ифодаланадиган барча тур ва жанрлари қиради.

Ижрочилик санъати таркибда номоддий маданий меросимизнинг жуда катта қисми, халқ ижодининг ижрочилик билан боғлиқ сахнавий жанрларнинг барчаси жой олган. Мусика, ракс, халқ томоша санъатининг барча жанрлари бошқача қилиб айтганда намоёниш этишга (ҳок у сахнада бўлсин, ҳок майдонда, ҳок кичик даврада) мўлжалланган жанрлар ижрочилик санъатига мансубдир. Умуман, ижрочилик санъатининг жанрларини куйидагича тавсифлаш мумкин:

Мусика йўналиши бўйича: “Шашмаком”, “Хоразм макомлари”, “Тошкент-Фарғона маком йўллари”, Дутор ва сурнай маком йўллари, “Тановор”, “Ушшоқ”, “Феруз”, “Сувора”, “Лазги”, “Мавриги”, “Мискин” сингари туркумлар, “Катта ашула”, аллалар, ўланлар, яллалар, лапарлар, маҳфиялар, термалар, шунингдек, бахшичилик, халфачилик ва ҳудудга хос бошқа йўналишдаги манбалар.

30	Т. Кўчқоров	“Шажаран тарокима”да Қўрқут ота ҳақидаги эпик сюжет талқини	121
31	Г.Имомова	Абдулла Қодирий ҳикояларида фольклор синтези	126
32	С.Муминова	Сирожиддин Саййид ижодида халқ поэтик услуби	131
33	А.Ҳамдамов, С.Ҳақбердиева	“Ҳақим ва ажал” достонида фольклор аънаналари	134
34	Д.Тўраев, Ш.Каримова	Усмон Азим ижодида бахшиёналик	137
35	Г.Эрназарова	Ривоятнинг матлаби ва шоирнинг мақсади	139
36	Р.Жумаев, Э.Ортиқова	“Маснавий”да халқ мақолларининг қўлланилишига доир	142
37	Д.Халилова	Чўлпоннинг “Кеча ва кундуз” романида халқ мақолларининг қўлланилиши	147
38	Ю.Ю.Тохтаева	Ўзбек адабиётига фольклор сатирасининг таъсири	150
39	И.Жабборов	Бир ривоятнинг бадий талқини	152
40	Ш.Қўчқоров, С.Муминова	“Махзан” драмасида ривоятларнинг ўрни	156
41	Д.Шодмонова	Фольклор ва ёзма адабиётда “Искандар” ўлимининг тасвири	159
42	Г.Равишова	Андалиб ва халқ оғзаки бадий ижодининг муштарак жиҳатлари	163
IV ШУЎБА.			
ФОЛЬКЛОР АСАРЛАРИДА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР: УРФ - ОДАТЛАР ВА ТАРБИЯ ТАЛҚИНИ			
43	Н.Исакулова	Магистратура таълимида номоддий маданий меросни илмий жиҳатдан ўрганиш	166
44	А.Жабборов, И.Жабборов, Ф.Ражабова	Психология фанларини ўқитишда мақоллардан фойдаланиш	170
45	Л.Худойкулова	Сурхон воҳаси аҳолисининг тўйдан кейинги урф-одат ва удумлари фольклори	173

46	Х.Жабборов	Дехқончилик билан боғлиқ урф-удумлар	176
47	Н.Ж.Исакулова	Номоддий маданий меросга онд маълумотларни ўрта махсус, касб-хунар таълимига сингдириш масалалари	178
48	А.Султонов, М.Давронова	Таълим жараёнида номоддий маданий мерос намуналаридан фойдаланиш	183
49	М.Олтибоев	Мустақиллик ва фольклорда миллий қадриятлар талқини	185
50	Т.Кенжаев	Достонларда таълим-тарбия талқини	188